

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВИ

В сучасних економічних і політичних умовах розвитку української держави надзвичайно актуальною є проблема формування державних доходів, насамперед тому, що саме їх обсяг характеризує рівень економічного розвитку країни і дозволяє їй виконувати економічні, політичні і соціальні функції.

В українській економічній енциклопедії державні доходи визначаються як грошова форма доходів держави, отриманих через вилучення податків, мита, платежів, оплати послуг державного апарату, зовнішньоторговельних операцій, іноземних кредитів та допомоги для фінансування виконуваних державою функцій [1, с. 335]. Однак, зважаючи на структуризацію сфери державних фінансів, до складу якої також входять фінанси державних цільових фондів, дане визначення потребує певного уточнення, яке може суттєво вплинути на подальший аналіз даного явища, оцінку його динаміки і тенденцій розвитку.

З огляду на даний аспект, пропоную визначати державні доходи як *грошові кошти, зосереджені в бюджеті і цільових фондах держави і мобілізовані від власної економічної діяльності держави, через вилучення податків і обов'язкових зборів та шляхом залучення зовнішніх і внутрішніх кредитів. Власними державними доходами є доходи бюджетів та державних цільових фондів, а позиченими – кошти, одержані у формі кредитів або від реалізації державних цінних паперів на вітчизняному і міжнародному фінансових ринках.*

Формування власних доходів держави є результатом первинного розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту. На стадії первинного розподілу держава може отримувати доходи як монопольний власник засобів виробництва, тобто одержувати прибуток від підприємств державного і комунального секторів економіки, крім цього, це можуть бути кошти від надання державних послуг, від здачі в оренду і реалізації державного майна, за користування природними ресурсами, непрямі податки тощо. В результаті перерозподілу валового внутрішнього продукту, тобто оподаткування доходів, виниклих внаслідок первинного розподілу, держава може одержувати доходи, які мають вторинний характер. Сюди можна віднести ті податки, що справляються з реального або передбачуваного чистого доходу окремих осіб, з прибутку підприємств (податок на прибуток підприємств), продажу землі, або операцій з цінними паперами та іншими активами, податки на доходи від власності, землі, нерухомості тощо. В

В цілому, аналізуючи динаміку власних державних доходів в Україні, слід зазначити, що ці доходи щорічно зростають (рис. 1.1)

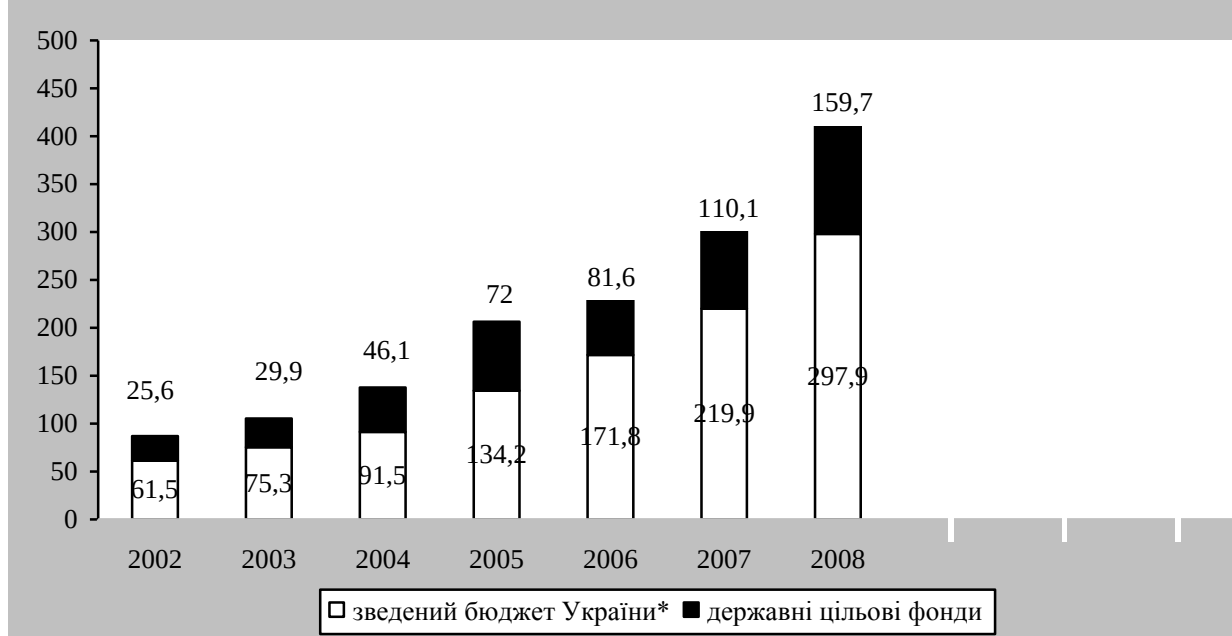

Рис. 1.1. Динаміка обсягів власних державних доходів в Україні, млрд. грн.

*без урахування міжбюджетних трансфертів

Так, за шість років обсяг доходів зріс більше ніж у 5 разів, що можна вважати доволі суттєвим показником зростання. Причому, темп зростання доходів державних цільових фондів, у складі яких лівова частка належить Пенсійному фонду (майже 90%), був вищий, ніж темп зростання доходів зведеного бюджету, а саме відповідно 6,2 і 4,8 разів. Дана тенденція свідчить про зростання ролі доходів державних цільових фондів в структурі власних доходів держави. У 2009 р. план доходів зведеного бюджету становив 324,9 млрд. грн., а виконання 288,6 млрд. грн..

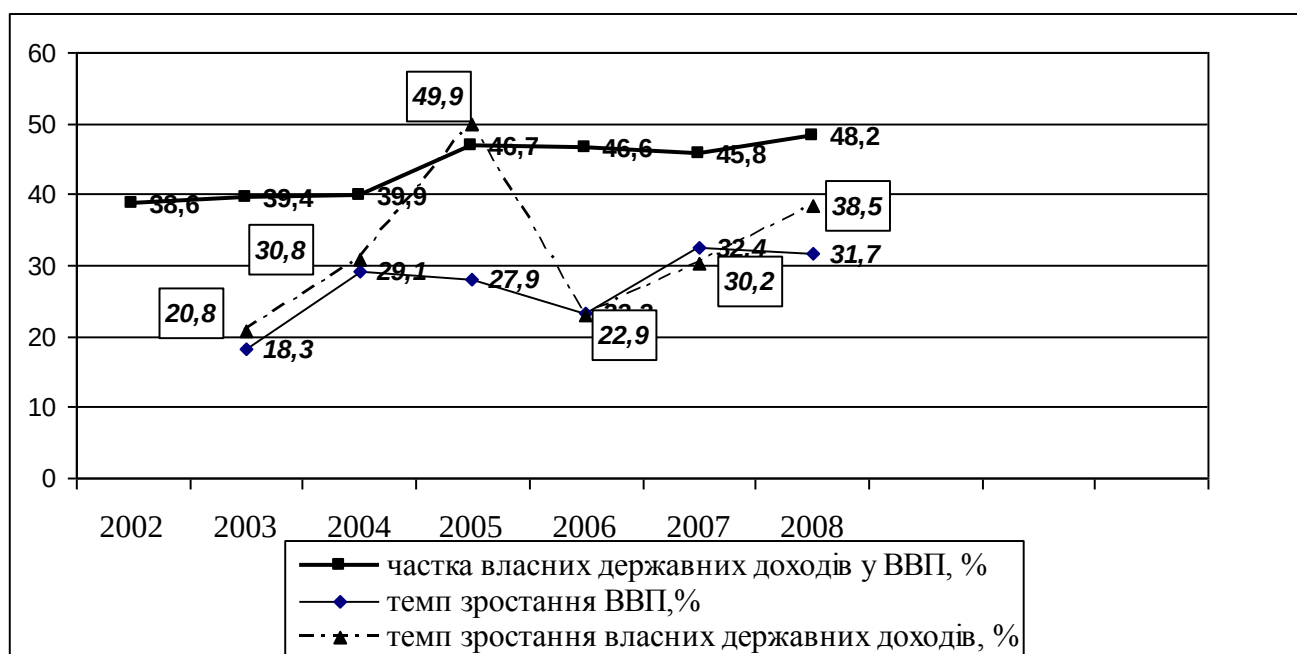

Рис. 1.2. Динаміка частки власних державних доходів у ВВП та ланцюгові темпи зростання ВВП і власних державних доходів

Аналізуючи динаміку частки власних державних доходів щодо ВВП в країні, можна також зауважити тенденцію до щорічного зростання, а саме, якщо у 2002 р. цей показник становив 38,6%, то вже у 2008 р. майже на 10 пунктів вище – 48,2% (рис. 1.2). Середній показник частки власних доходів держави у ВВП за 6 років становив 44%.

Таким чином, у 2008 р. майже половина суми валового внутрішнього продукту країни акумулювалась у бюджеті і державних цільових фондах. Крім того, тенденція до зростання частки власних державних доходів щодо ВВП може зберігатися і надалі, оскільки темпи зростання обсягів власних державних доходів, починаючи з 2002 р. (за виключенням 2006-2007 рр.) випереджають темпи зростання ВВП в країні. Наприклад, у 2008 р. власні державні доходи зросли на 38,5% порівняно з минулим роком, а обсяг ВВП лише на 31,7%.

Якщо такий темп зростання власних державних доходів збережеться, то державі залишаться три шляхи:

1) пошук додаткових джерел наповнення бюджетів та державних цільових фондів. Цього можна досягнути шляхом вирішення проблеми „легального” і «нелегального» ухилення від сплати податків. Так, якщо в країнах ЄС рівень тінізації економіки (приблизно 10%), то в Україні (за різними оцінками) в середньому 50-60%. Податкова система, що діє в нашій державі, непрозора і громіздка. За даними останніх досліджень Світового банку по податковому навантаженню Україна посідає 147 місце в світі (загальна ставка оподаткування 57%, а у Великобританії – 35,3% 59 місце). А в узагальнюючому рейтингу простоти оподаткування – 180 місце із 181, поступаючись лише Білорусії. Українським підприємствам треба сплатити 99 податків, що займає в них 2085 годин та витратити на це близько 57% свого прибутку, при тому, що середній світовий показник складає 40%. [[Карауш В.В. Податкове навантаження на підприємства в Україні та країнах ЄС [Електронний ресурс] / В. В. Карауш. – Режим доступу до статті: http://www.confcontact.com/2008dec/1_karaush.htm]. Експерти відзначають, що в Україні немає податкового кодексу, усе законодавство розкидане по численних нормативно-правових актах (більше 400).

2) оптимізація і скорочення державних витрат, раціональність їх витрачання. Для цього необхідно скоротити необґрунтовані видатки (необґрунтовані пільги; значні розміри пенсій); підвищити ефективність управління коштами державного та місцевих бюджетів і створити ефективну систему фінансового контролю (державного і громадського) за використанням фінансових ресурсів держави. Встановити жорстку відповідальність керівництва та відповідальних осіб за неефективне і нераціональне використання державних коштів тощо.

3) залучення внутрішніх і зовнішніх державних позик. Держава також може одержувати доходи використовуючи позичковий метод мобілізації грошових коштів, тобто залучати зовнішні і внутрішні позики.

Внутрішні позики держава та органи місцевого самоврядування можуть одержувати від вітчизняних юридичних і фізичних осіб у формі банківських кредитів або шляхом випуску державних

чи муніципальних цінних паперів (в Україні – це облігації внутрішньої державної позики та облігації місцевих позик). Зовнішні позики держава здійснює на міжнародному фінансовому ринку у формі кредитів міжнародних фінансових інституцій та іноземних держав або шляхом випуску і продажу державних чи муніципальних цінних паперів на міжнародному фінансовому ринку (в Україні – це облігації зовнішньої державної позики).

Загальна сума зовнішніх і внутрішніх державних запозичень в 2008 р. становила 33,3 млрд. грн., а це на 22,8 млрд. грн. більше, ніж у 2007 р. і в 6 разів вище показника 2002 р. Проектом Закону про Державний бюджет на 2009 р. передбачено 89,0 млрд. грн., тобто у 2,7 разів більше ніж у 2008 р. !

Внутрішні запозичення у 2008 році дорівнювали 27,1 млрд. грн., (81%) надходження від випуску облігацій внутрішньої державної позики. Зовнішні запозичення у 2008 р. дорівнювали 6,2 млрд. грн., – це позики Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку та Японського банку міжнародного співробітництва.

Динаміку і структуру державних доходів в Україні представлено на рис. 1.3.

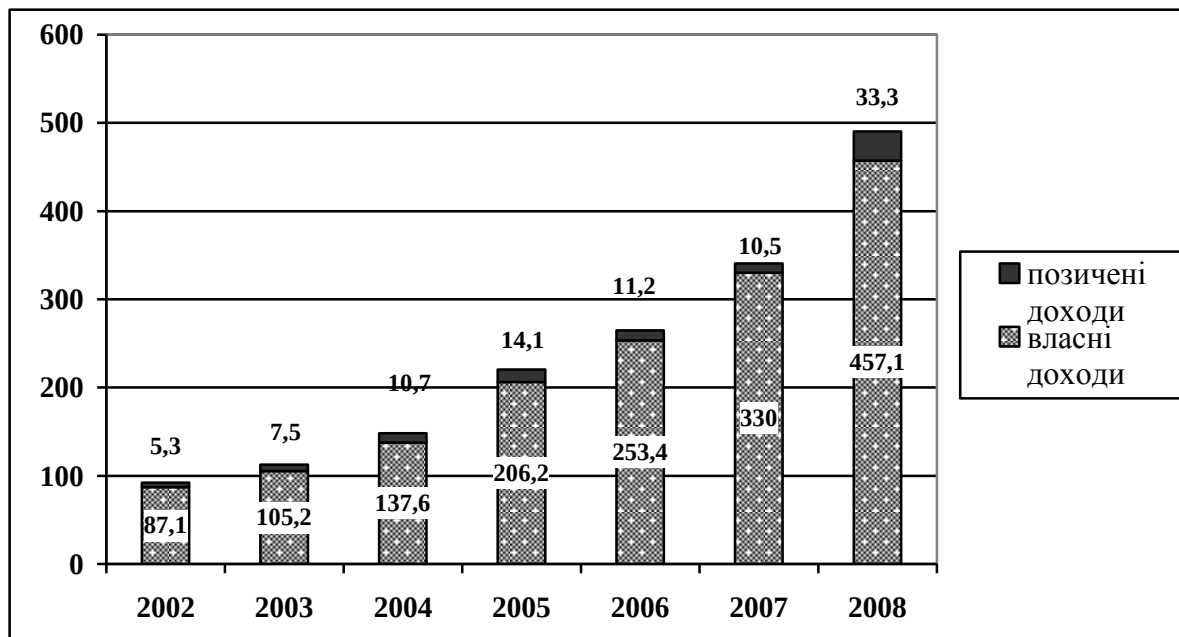

Рис. 1.3. Динаміка і структура державних доходів в Україні

Як видно з рис. 1.3, держава щорічно позичає фінансові ресурси. Так, якщо в 2002 р. позичені кошти становили лише 5,7% від загальної суми доходів держави, то у 2008 р. вже 6,7%. Негативним є той факт, що в Україні, більшість позичених державою ресурсів використовується на фінансування бюджетного дефіциту – 84%, 14% – на формування валютних резервів і підтримку національної валюти і лише 2% – на інвестиційні проекти [5, с. 240].

Тобто, державні запозичення не виконують свого основного призначення – стимулювання економічного розвитку країни. Тому уряду необхідно переглянути боргову політику, оскільки просте споживання позичених коштів призводить до зростання суми державного боргу, який складно віддавати країні із соціальними, а не економічними пріоритетами розвитку.

А сума державного і гарантованого боргу в 2009 році (31.10) становила 281,3 млрд. грн., тобто майже 61,5% власних доходів держави за 2008 р.

Крім того, державі необхідно звернути увагу на доволі загрозливі обсяги національного зовнішнього боргу, який включає не лише суму державного зовнішнього боргу, а й інших секторів економіки. Зокрема, борг банків з 2004 р. по 2009 р. зріс у 9 разів, що негативно вплинуло на фінансову ситуацію в країні під час світової фінансової кризи.

Загалом, розмір національного зовнішнього боргу станом на 1.10.2009 р. дорівнював 100,4 млрд. дол. США. Тоді як, ВВП у 2009 р. (за словами голови Рахункової палати Симоненка) становив біля 12,2 млрд. дол. США або 817,8 млрд. грн.. (у 2004 р. – 30,6 млрд. дол. США)

Так, наприклад, з урахуванням права відповідно до Закону України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (зі змінами) здійснювати понадпланове цільове розміщення облігацій внутрішньої державної позики для

**наповнення Стабілізаційного фонду
збільшення статутних капіталів банків**

Планові показники державних запозичень було збільшено до **38718,5** млн. грн., у тому числі державні внутрішні запозичення – до **31148,4** млн. грн., державні зовнішні запозичення – до **7570,1** млн. гривень.

Державний і гарантований борг України

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 (31.10)
Державний борг	67,7	63,1	66,1	71,3	130,7	205,0
Внутрішній борг	21,0	19,2	16,6	17,8	44,7	83,7
Зовнішній борг	46,7	44,0	49,5	53,5	86,0	121,4
Гарантований борг	17,7	15,0	14,4	17,5	58,7	76,2
<i>Внутрішній гарантований борг</i>	0,0	0,0	0,0	1,0	2,0	12,7
<i>Зовнішній гарантований борг</i>	17,7	15,0	14,4	16,4	56,7	63,6
Загалом	85,4	78,1	80,5	88,7	189,4	281,3
ВВП	345,1	441,5	544,2	720,7	948,9	??
У % до ВВП	24,8	17,7	14,8	12,3	20,0	